

a legjobb felső becslés maradt l_m értékére. Az első javítás Bezdek Andrásnak [1] köszönhető, aki, ugyancsak elemi geometriai módszerekkel, 2011-ben konstruált egy 18 lapú monostabil poliédert. Ezt 2014-ben Reshetov [7] javította 14-re számítógépes módszerek alkalmazásával. A harmadik, Conway és Guy által 1969-ben feltett kérdés, hogy a négyszöglapú gúlak közt van-e monostabil, még ma is nyitott.

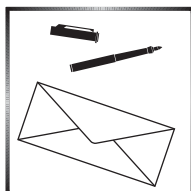
Az utolsó kérdésre igenlő a válasz (ld. [5]), de ennek tárgyalása meghaladja ezen cikk kereteit.

Hivatkozások

- [1] A. Bezdek, *On stability of polyhedra*, in: Workshop on Discrete Geometry, Sept. 13–16, 2011, Fields Institute, Canada, 2490–2491.
- [2] J. H. Conway, M. Goldberg and R. K. Guy, *Problem 66-12*, SIAM Rev. **11** (1969), 78–82.
- [3] R. Dawson, *Monostatic simplexes*, Amer. Math. Monthly, **92** (1985), 541–546.
- [4] R. Dawson and W. Finbow, *What shape is a loaded die?*, Math. Intelligencer, **22** (1999), 32–37.
- [5] G. Domokos, F. Kovács, Z. Lángi, K. Regős and P.T. Varga, *Balancing polyhedra*, arXiv:1810.05382 [math.MG], October 12, 2018.
- [6] A. Heppes *A double-tipping tetrahedron*, SIAM Rev., **9** (1967), 599–600.
- [7] A. Reshetov, *A unistable polyhedron with 14 faces (English summary)*, Internat. J. Comput. Geom. Appl., **24** (2014), 39–59.

Lángi Zsolt

BME Geometria Tanszék
zlangi@math.bme.hu

Az RSA kulcsgenerálás és a Carmichael-számok kapcsolata 1.

A nyílt kulcsú titkosító algoritmus matematikai alapjait 1976-ban fektette le Ron Rivest, Adi Shamir és Len Adleman. A nevük kezdőbetűi alapján elnevezett RSA algoritmus napjaink egyik leggyakrabban használt adattitkosító eljárása. A szakirodalomban elérhető matematikai alapok felhasználásával magam is elkészítettem a titkosító eljárás – gyakorlatban is jól használható – programját. A kulcsgenerálás algoritmusának pontosabb vizsgálatával sikerült kimutatni, hogy a prímek mellett speciális összetett számok is kiválóan alkalmazhatók kulcsok generálásához, sőt jelentősen csökkenthetik a kulcsok előállításának időtartamát.

A dolgozat megmutatja, hogy a Fermat féle prímteszt – annak ellenére, hogy prímek keresésére nem megbízható, mert átbújhatnak rajta összetett számok is – tökéletesen alkalmas megbízható RSA kulcsok generálására.

A továbbiakban összefoglaljuk azokat a matematikai tételeket, algoritmusokat, melyek az eljárás elvi alapjait adják.

1. Az Euler–Fermat-tétel és az Euler-féle φ függvény.
2. Az $ax + by = 1$ diophantoszi egyenlet megoldhatósága és a modális inverz fogalma.
3. A rend és a primitív gyök fogalma.
4. A kiterjesztett euklideszi algoritmus.
5. A kétkulcsos titkosítás alaptétele, kapcsolata a kétkulcsos titkosítással és az elektronikus aláírással.
6. Prímek keresése, tesztelése (valószínűségi becslés), „Tanúk” és „Cinkosok” viszonya.
7. Carmichael-számok definíciója és tulajdonságai.
8. A kétkulcsos titkosítás alaptételének egy fontos általánosítása (CA-tétel).
9. Kulcspárgenerálás összetett számokból.

A cikkben nem bizonyított tételek igazolása megtalálható pl. Freud–Gyarmati: *Számelmélet* c. könyvében.

A következő melléletek letölthetők a www.plwsecur.com URL címről. 1. Az a program (PLWSecur.exe), mely a fenti elvek alapján ténylegesen végre is hajtja egy adott fájlt vagy mappát titkosítását, illetve annak visszafejtését – ez a program integráltan tartalmazza a kulcsgeneráló modult, de itt a CA tételt még nem alkalmazzuk. 2. Az a különálló kulcsgeneráló modul (KulcsparGen_CA.exe + Delphi source kód), mely a CA tételt már alkalmazzza. A generált kulcsok természetesen tökéletesen együttműködnek a PLWSecur.exe programmal.

1. Az Euler–Fermat-tétel és az Euler-féle φ függvény

Tétel. Ha p prím és a nem osztható p -vel, akkor $a^{p-1} \equiv 1 \pmod{p}$ – (ez a „kis” Fermat-tétel).

Bizonyítás. Az $a, 2a, \dots, (p-1)a$ számokat osszuk el p -vel és a maradékok legyenek m_1, m_2, \dots, m_{p-1} , azaz:

$$\begin{aligned} a &= k_1 p + m_1, \\ 2a &= k_2 p + m_2, \\ &\vdots \\ (p-1)a &= k_{p-1} p + m_{p-1}. \end{aligned}$$

A maradékok között nem lehet két egyenlő, mert ha $m_i = m_j$ lenne, akkor $(i-j)a$ osztható lenne p -vel, de ez lehetetlen, mert sem $(i-j)$, sem a nem osztható p -vel.

A fenti egyenlőségek oldalait összeszorozva $(p-1)!a^{p-1} = Kp + (p-1)!$, hiszen a jobb oldalon megjelenik a $p-1$ darab különböző maradék szorzataként $(p-1)!$. Ebből átrendezéssel következik, hogy $(p-1)!(a^{p-1} - 1) = Kp$. Mivel $(p-1)!$ nem osztható p -vel, azért $a^{p-1} - 1$ osztható p -vel, azaz $a^{p-1} \equiv 1 \pmod{p}$.

Definíció. Legyen $\varphi(n)$ az n -nél nem nagyobb, nemnegatív, n -hez relatív prím számok darabszáma – ez az *Euler-féle φ függvény*.

Tétel. Ha A és N relatív prímekek, akkor $A^{\varphi(N)} \equiv 1 \pmod{N}$ (*Euler tétele – a kis Fermat-tétel Euler-féle általánosítása*).

A bizonyítás lényegében ugyanaz, mint a kis Fermat-tétel esetében: Legyenek $m_1, m_2, \dots, m_{\varphi(N)}$ az N -hez relatív prím osztási maradékok, és ezek A -szorosainak is tekintjük az N -nel való osztásnál keletkező maradékait:

$$\begin{aligned} Am_1 &\equiv s_1 \pmod{N}, \\ Am_2 &\equiv s_2 \pmod{N}, \\ &\vdots \\ Am_{\varphi(N)} &\equiv s_{\varphi(N)} \pmod{N}. \end{aligned}$$

Könnyen belátható, hogy az $s_1, s_2, \dots, s_{\varphi(N)}$ számok az $m_1, m_2, \dots, m_{\varphi(N)}$ számok egy permutációja. Ehhez elegendő megmutatni, hogy az s_i számok relatív prímekek N -hez, és nincs közöttük két egyenlő. Ha $(s_i, N) = p > 1$ lenne, akkor Am_i is osztható lenne p -vel, ami lehetetlen. Ha lenne közöttük két egyenlő, akkor $A(m_i - m_j) = Am_i - Am_j$ osztható lenne N -nel, ami szintén lehetetlen, mert $(A, N) = 1$ és $|m_i - m_j| < N$. A fenti kongruenciák szorzatából – a maradékok szorzatával való egyszerűsítés után – következik az állítás.

Ha N prím, akkor $\varphi(N) = N - 1$, így belátható, hogy Euler tétele valóban a kis Fermat-tétel általánosítása.

Megemlítjük még a φ függvény néhány – későbbiekben felhasznált – alapvető tulajdonságát:

Tétel. Ha p és q relatív prímekek, akkor $\varphi(pq) = \varphi(p)\varphi(q)$.

Speciálisan, ha p és q egymástól különböző prímekek, akkor $\varphi(pq) = \varphi(p)\varphi(q) = (p-1)(q-1)$.

Tétel. Tetszőleges $n \geq 1$ és p prím esetén $\varphi(p^n) = (p-1)p^{n-1}$.

Bizonyítás. Mivel p prím, azért az $1, 2, 3, \dots, p^n$ számok között p -vel csak a $p, 2p, 3p, \dots, p^{n-1} \cdot p = p^n$ számok oszthatók, a többi relatív prím p^n -hez. A p -vel oszthatók száma p^{n-1} , tehát a fenti intervallum p^n -hez relatív prímjeinek száma $p^n - p^{n-1} = p^{n-1}(p-1)$.

Tétel. Legyen n prímtényezős alakja

$$n = p_1^{\alpha_1} p_2^{\alpha_2} \dots p_r^{\alpha_r} = \prod_{i=1}^r p_i^{\alpha_i}, \quad \text{ahol } \alpha_i > 0.$$

Ekkor $\varphi(n)$ felírható a következő szorzat alakjában:

$$\varphi(n) = \prod_{i=1}^r p_i^{\alpha_i-1} (p_i - 1) = n \prod_{i=1}^r \left(1 - \frac{1}{p_i}\right) = n \prod_{\substack{p|n \\ p \text{ prím}}} \left(1 - \frac{1}{p}\right).$$

2. Az $ax + by = 1$ diophantoszi egyenlet megoldhatósága és a modális inverz fogalma

Tétel. *Legyenek a és b egész számok. Az $ax + by = 1$ diophantoszi egyenletnek akkor és csak akkor van egészezből álló x, y megoldása, ha a és b relatív prímek, azaz $(a, b) = 1$.*

a) Ha a és b legnagyobb közös osztójára $(a, b) > 1$, akkor az egyenlet átírható $(a, b)(a_1x + b_1y) = 1$ alakba.

Semmilyen x, y pár nem elégítheti ki az előbbi egyenletet, mert a jobb oldalon álló 1 nem osztható (a, b) -vel.

b) Legyen $(a, b) = 1$. Az általánosság csorbítása nélkül feltehető, hogy a és b pozitív. Átrendezés után $x = \frac{1-by}{a}$, azaz keresni kell azt az y egész számot, amelyre by -nak az a -val való osztási maradéka 1; megmutatjuk, hogy létezik ilyen y szám. A b számot szorozzuk meg az $1, 2, \dots, a$ számokkal, és képezzük az a -val való osztás maradékait:

$$\begin{aligned} 1b &= k_1a + m_1, \\ 2b &= k_2a + m_2, \\ &\vdots \\ ab &= k_aa + m_a \quad (m_a = 0). \end{aligned}$$

Belátható, hogy az m_1, m_2, \dots, m_a maradékok a $0, 1, 2, \dots, a-1$ számok egy permutációja, tehát elő kell fordulnia 1-nek is mint osztási maradéknak. Indirekte tegyük fel ugyanis, hogy van köztük két egyenlő, például $m_i = m_j$, ekkor $(i-j)b = (k_i - k_j)a$ ($\neq 0$). Mivel $|i-j| < a$, azért $i-j$ nem lehet osztható a -val, de akkor $-(a, b) = 1$ miatt $-(i-j)b$ sem.

1. következmény. Az $ax + by = c$ diophantoszi egyenletnek mindig van megoldása, ha $(a, b) = 1$. (Ugyanis, ha x_0 és y_0 megoldása $ax + by = 1$ -nek, akkor cx_0 és cy_0 megoldása $ax + by = c$ -nek.)

2. következmény. Az $ax + by = (a, b)$ diophantoszi egyenletnek mindig van megoldása. Ez eredetileg *Bézout* lemmája. A megoldás nem egyértelmű, mert ha x és y megoldás, akkor $x_1 = x + kb$ és $y_1 = y - ka$ is az. Az a, b számok legnagyobb közös osztóját, illetve az egyenlet egy x, y megoldását a kiterjesztett euklideszi algoritmussal lehet meghatározni (lásd ott).

Az $ax + by = 1$ alakú diophantoszi egyenletek szoros kapcsolatban vannak az $ax \equiv 1 \pmod{n}$ alakú kongruenciákkal. Formális okok miatt az $ax \equiv 1 \pmod{n}$ kongruencia x megoldását tekinthetjük az a szám modális multiplikatív inverzének, azaz jelölhetjük így is: $x \equiv a^{-1} \pmod{n}$. Természetesen ha x_0 megoldás, akkor $x_0 + kn$ is az (k tetszőleges egész szám lehet).

Tétel. *Az $ax \equiv 1 \pmod{n}$ kongruenciának akkor és csak akkor van x megoldása, ha $(a, n) = 1$. (Ha van megoldás, akkor szimmetria okok miatt $(x, n) = 1$.)*

Bizonyítás. Tekintsük az $ax + ny = 1$ diophantoszi egyenletet. Ennek akkor és csak akkor van megoldása, ha $(a, n) = 1$. Másrészt, az $ax = 1 - ny$ alakból látszik, hogy az egyenlet éppen azt jelenti, hogy $ax \equiv 1 \pmod{n}$.

Következmény. Az Euler–Fermat-tételt felhasználva, ha $(a, n) = 1$, akkor az $ax \equiv 1 \pmod{n}$ kongruencia megoldása felírható $x \equiv a^{\varphi(n)-1} \pmod{n}$ alakban is. Ez az alak többnyire csak elméleti jelentőségű, mivel konkrét esetekben a modális inverz meghatározásához a kiterjesztett euklideszi algoritmust használjuk; ez eldönti, hogy az $(a, n) = 1$ feltétel teljesül-e, s ha igen, akkor egyidejűleg megadja az inverzet is.

3. A rend és a primitív gyök fogalma

Képezzük g egymás utáni $(1., 2., \dots, k\text{-adik})$ hatványait mod p . Ha az így képzett számok között megjelenik a 0, akkor minden további szám már 0 marad. Ha nem jelenik meg a 0, akkor előbb-utóbb ciklusba esik, azaz létezik egy legkisebb $k > 1$ egész, amelyre $g \equiv g^k \pmod{p}$ lesz. Ekkor a ciklus hossza $k - 1$. (Vegyük észre, hogy ha $(g, p) = 1$, akkor 0 nem jelenik meg.)

Ha a tetszőlegesen választott g és p esetében létrejön a fenti típusú ciklus, akkor definíció szerint a ciklus hossza g *rendje* mod p – melynek jelölése $o_p(g)$ (kiejtve ordo g mod p).

Könnyen belátható, hogy ha $(g, p) = 1$ akkor $o_p(g)$ mindig létezik, és az Euler–Fermat-tétel miatt $o_p(g) \leq \varphi(p)$. Sőt, az is belátható, hogy ha $g^k \equiv 1 \pmod{p}$, akkor a ciklikusság miatt $o_p(g)$ osztja k -t, speciálisan $o_p(g) \mid \varphi(p)$ is mindig fennáll.

Ha $(g, p) = 1$ és $o_p(g) = \varphi(p)$, akkor g -t *p primitív gyöknek* nevezzük mod p . Ha g primitív gyök mod p , akkor a $g^1, g^2, \dots, g^{\varphi(p)} \equiv 1$ számok mod p maradékai a p -hez relatív prím maradékok egy permutációját adják.

Most megmutatjuk, hogy a $(g, p) = 1$ nem csak elégséges, de szükséges feltétel is $o_p(g)$ létezésére, így arra is, hogy g primitív gyök legyen mod p . Ennek belátásához csupán azt kell észrevennünk, hogy $a \equiv b \pmod{m}$ esetén $(a, m) = (b, m)$. Ha létezik $o_p(g)$, akkor van olyan $k > 0$ egész szám, amelyre $g^k \equiv 1 \pmod{p}$, így $(g^k, p) = (1, p) = 1$, ezért $(g, p) = 1$ -nek is teljesülnie kell.

Bizonyítás nélkül közöljük a primitív gyök létezésére vonatkozó alábbi tételt:

Primitív gyök pontosan (csak) az $N = 2, 4, p^k, 2p^k$ alakú modulusokra létezik, ahol p páratlan prímszám és $k > 0$ egész.

4. A kiterjesztett euklideszi algoritmus

Két szám legnagyobb közös osztójának meghatározására – nagy számok esetében – a prímtenyezős felbontásra alapozott eljárás időben kivárthatatlan.

Az a, b számok legnagyobb közös osztóját (LNKO) a közismert euklideszi algoritmussal lehet hatékonyan meghatározni. Az eljárás kiterjesztésével (veremtechnika alkalmazásával) az $ax + by = (a, b)$ egyenlet x, y megoldását és az $ax \equiv 1 \pmod{n}$ kongruenciából az x mod n inverzét is gyorsan kiszámíthatjuk.

Legyen M_0 és M_1 két pozitív egész szám, melyekből sorozatos maradékos osztásokkal képezzük a következő nemnegatív egészeket:

$$\begin{aligned} M_0 &= k_0 M_1 + M_2 & (M_2 < M_0), \\ M_1 &= k_1 M_2 + M_3 & (M_3 < M_1), \\ M_2 &= k_2 M_3 + M_4, \\ &\vdots \\ M_n &= k_n M_{n+1} + 0. \end{aligned}$$

Mivel az M_2, M_3, \dots folyamatosan csökkennek (a páros indexűek monoton csökkennek M_0 -tól, míg a páratlan indexűek M_1 -től lefelé), ezért az $n + 1$ osztás után a maradék 0 lesz.

Az M_{n+1} értéke (a, b) , azaz az LNKO. Az, hogy M_{n+1} a kiinduló két (M_0 és M_1) szám közös osztója, következik az algoritmusból, a hátulról induló sorozatos visszahelyettesítésekből. Azt, hogy M_{n+1} a kiinduló két (M_0 és M_1) szám legnagyobb közös osztója a következő módon láthatjuk be: Legyen P az M_0 és M_1 számok egyik közös osztója. Az algoritmusból következik, hogy P osztója M_2 -nek is, illetve tovább folytatva a gondolatmenetet valamennyi M_i -nek, beleértve M_{n+1} -et is. Tehát M_{n+1} -et osztja valamennyi P közös osztó, ezért M_{n+1} a legnagyobb közös osztó.

A fenti algoritmus hátulról visszafelé alkalmazva, lehetővé teszi az $ax + by = (a, b)$ egyenlet x, y megoldásainak meghatározását is (ez az algoritmus kiterjesztése).

Foglaljuk táblázatba a fenti algoritmus egy-egy sorának számait (A, B, R, K) az alábbiak szerint:

	A	B	$R_{(\text{maradék})}$	$K_{(\text{hányados})}$
0. lépés	M_0	M_1	M_2	k_0
1. lépés	M_1	M_2	M_3	k_1
\vdots				
$(n-1)$ -edik lépés	M_{n-1}	M_n	M_{n+1}	k_{n-1}
n -edik lépés	M_n	M_{n+1}	0	k_n

Az A, B, R, K oszlopok számait – az i -edik sorban – jelöljük a_i, b_i, r_i, k_i -vel.

	A	B	$R_{(\text{maradék})}$	$K_{(\text{hányados})}$
0. lépés	a_0	b_0	r_0	k_0
1. lépés	a_1	b_1	r_1	k_1
\vdots				
$(n-1)$ -edik lépés	a_{n-1}	b_{n-1}	r_{n-1}	k_{n-1}
n -edik lépés	a_n	b_n	0	k_n
$(n+1)$ -edik lépés	a_{n+1}	0	–	–

Vegyük észre, hogy minden sorban az $(a_i, b_i) = a_{n+1}$ (=LNKO) azonosak minden $i = 0, \dots, n+1$ esetén. (Az $(n+1)$ -edik sort az egységes jelölés végett szűrtük csak be.)

Az $ax + by = 1$ diophantoszi egyenlet vizsgálatánál említett 2. következmény (Bézout-lemma) miatt minden sorra igaz, hogy az $(a_i, b_i) = a_i x_i + b_i y_i$ egyenletnek van x_i, y_i megoldása. Speciálisan az $(n+1)$ -edik sornál $x_{n+1} = 1, y_{n+1} = 0$.

Megmutatjuk, hogy az i -edik sor x_i, y_i együtthatói származtathatók az $(i+1)$ -edik sor együtthatóiból, azaz hátulról visszafelé indulva az $x_{n+1}, y_{n+1} = 1, 0$ párból kiszámítható az x_0, y_0 pár, azaz meghatározható az $(a, b) = ax + by$ diophantoszi egyenlet megoldása.

Tegyük fel, hogy az $(a_{i+1}, b_{i+1}) = a_{i+1}x_{i+1} + b_{i+1}y_{i+1}$ egyenlet x_{i+1}, y_{i+1} megoldása már ismert. Ugyanezt az összefüggést az i -edik sorra alkalmazva $(a_i, b_i) = a_i x_i + b_i y_i$. Behelyettesítve a felfelé mutató nyilakkal jelölt egyenlőségeket, valamint felhasználva a sor elemei közötti belső összefüggést:

$$\begin{aligned} (a_i, b_i) &= a_i x_i + b_i y_i = (k_i b_i + r_i) x_i + b_i y_i = (k_i a_{i+1} + b_{i+1}) x_i + a_{i+1} y_i = \\ &= a_{i+1} (k_i x_i + y_i) + b_{i+1} x_i = (a_{i+1}, b_{i+1}). \end{aligned}$$

Az együtthatók egyenlőségéből $x_{i+1} = k_i x_i + y_i$ és $y_{i+1} = x_i$, ahonnan átrendezéssel:

$$\begin{aligned} x_i &= y_{i+1}, \\ y_i &= x_{i+1} - k_i x_i = x_{i+1} - k_i y_{i+1}, \end{aligned}$$

vagyis az i -edik sor együtthatói kiszámíthatók az $(i+1)$ -edik sor együtthatóiból, tehát az eljárás végén megkapjuk a keresett x_0, y_0 megoldást.

Vegyük észre, hogy az algoritmus alkalmazásakor szükségünk van a k_i hányadosokra, melyeket az LNKO meghatározásakor veremben kell elhelyezni. Mivel az $ax \equiv 1 \pmod{n}$ kongruencia megoldása ekvivalens az $ax - ny = 1$ diophantoszi egyenlet megoldásával, a fenti eljárással az a modális inverzét is meg tudjuk határozni.

A cikk folytatása a szeptemberi számban lesz olvasható.

Kiss Gábor

Megoldásvázlatok a 2019/5. szám emelt szintű matematika gyakorló feladatsorához

I. rész

1. a) A 2, 0, 1, 9 számjegyekből az összes lehetséges módon háromjegyű természetes számokat képeztünk. Számítsuk ki annak a valószínűségét, hogy a képzett számok közül egyet véletlenszerűen kiválasztva, annak számjegyei különbözők.

(3 pont)

b) Oldjuk meg a $\left[\frac{\pi}{2}; \pi\right]$ halmazon a $\sin(x + 2019\pi) = -\frac{1}{2}$ egyenletet. (8 pont)